

*Можаровська К. В.,**начальник юридичного відділу, асистент кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ЧЕСТЬ ТА ГІДНІСТЬ ЯК ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ БЛАГА ПУБЛІЧНИХ ОСІБ

Анотація. У статті досліджено сутність гідності та честі як особистих немайнових благ, що належать публічній особі, а також зміст особистих немайнових прав публічної особи на повагу до гідності та честі. Доведено, що такі особисті немайнові блага, як «честь» та «гідність» публічної особи, можуть бути об'єктами лише цивільних охоронних правовідносин та не можуть бути об'єктами цивільних регулятивних правовідносин. Визначено місце гідності та честі в системі особистих немайнових благ публічної особи.

Ключові слова: публічна особа, гідність, честь, немайнове благо, немайнове право.

Постановка проблеми. У європейській та світовій практиці загально визнаним постулатом є важливість свободи слова та інформації в демократичному суспільстві, що здійснюється, зокрема, за допомогою вільних та незалежних засобів масової інформації. Водночас право вільно виражати думки та висвітлювати в засобах масової інформації найважливіші події в житті суспільства та держави інколи конфліктує з правом окремих осіб, як правило, публічних осіб, на приватне життя, на повагу до їх честі та гідності. Будь-яке право чи свобода, в тому числі свобода вираження поглядів, пов'язані з певними законними обмеженнями, покликаними виключити зловживання даним правом (свободою). У зв'язку з цим важливого значення та актуальності набуває дослідження честі та гідності як особистих немайнових благ публічних осіб.

Стан дослідження. Проблематиці особистих немайнових благ фізичних осіб, зокрема таких, як честь та гідність, присвячені праці вітчизняних та зарубіжних дослідників, серед яких: С.Н. Братусь, А.С. Довгерт, О.С. Юффе, О.М. Калітенко, В.М. Коссаєв, Л.О. Красавчикова, Н.С. Кузнецова, Д.Д. Луспеник, В.В. Луць, М.М. Малейна, Н.В. Павловська, З.В. Ромовська, Р.О. Стефанчук, В.Л. Суховерхий, Н.В. Устименко, К.А. Флєйшиц, Я.М. Шевченко, К.Б. Ярошенко та інші.

Метою даної статті є наукове дослідження таких особистих немайнових благ публічних осіб як честь та гідність.

Для досягнення поставленої мети визначено наступні завдання:

- проаналізувати зміст права публічної особи на повагу до її гідності та честі;
- розмежувати правові категорії «особисті немайнові права» та «особисті немайнові блага»;
- дослідити проблему включення особистих немайнових прав публічної особи до предмету регулювання цивільного права.
- визначити місце гідності та честі в системі особистих немайнових благ публічної особи.

Виклад основних положень. Право особи на повагу до її честі та гідності є невід'ємним правом, яке притаманне людині незалежно від її соціального статусу, матеріального стану, виду професійної діяльності тощо.

Особисті немайнові права фізичної особи зайняли своє місце у предметі сучасного цивільного права України, набули статусу автономного правового інституту, здолавши багато перешкод, значна частина яких була обумовлена ідеологічними факторами [1, с. 45].

Як зазначає М.М. Малейна, необхідно перебороти традиційно-архаїчне уявлення про те, що основу предмету цивільно-правового регулювання складають майнові відносини, обумовлені використанням товарно-грошової форми, і що такий підхід до визначення предмета цивільного права та змісту його норм немов би підтримує культ речей, майна [2, с. 29].

Конституція України та Цивільний кодекс України (далі – ЦК України) серед найважливіших особистих немайнових благ особи називає її честь та гідність, що є «найвищою цінністю» держави.

Категорії честі та гідності нерідко ототожнюються та сприймаються як єдине ціле. Наприклад, М.А. Цанава зазначає, що гідність є внутрішньою, суб'єктивною стороною честі [3, с. 12].

Між тим, як справедливо відзначає Д.Д. Луспеник, почуття честі та гідності не лише переживаються, але й усвідомлюються, тому при тлумаченні поняття честі відмежовують почуття честі та усвідомлення власної гідності. У людини свідомість та відчуття честі й гідності немов би органічно злиті воедино, однак їх не можна ототожнювати [4, с. 15].

Честь і гідність мають між собою нерозривний зв'язок у силу того, що в їх основі лежить єдиний критерій – моральність, однак вони не є тотожними. Розбіжність полягає у тому, що честь є об'єктивною суспільною властивістю, яка суб'єктивно оцінюється людиною, а гідність – суб'єктивною самооцінкою, що залежить від її внутрішнього духовного світу. Категорії «честь» і «гідність» впливають одна на іншій. Тому вони є взаємозалежними, але не тотожними [5].

Аналізуючи категорії «честь» та «гідність» саме з правової сторони, необхідно зазначити, що в юридичній літературі їх розглядають як особисті немайнові права та особисті немайнові (нематеріальні) блага. Деякі автори практично ототожнюють ці поняття, розглядаючи немайнові права як частину поняття «немайнові блага» [6, с. 118]. Р.О. Халфіна у цьому зв'язку зауважувала, що хоча традиційно вживається термін «право», даний термін не відповідає сутності відносин. Забезпечується та охороняється державою не право на недоторканність, честь, гідність, а самі ці нематеріальні блага [7, с. 124].

Інші з цього приводу критикують використання терміну «особисті немайнові права». На їх думку, у цьому терміні штучно поєднані дві підстави виділення прав: особисті та немайнові. Тому вони пропонують використовувати термін «особисті права», а відносно нематеріальних благ – термін «особисті блага» [8, с. 611-615].

Звичайно, особисті немайнові права не можуть бути складовою особистих немайнових благ, оскільки ці категорії мають різний правовий зміст. Вони поєднуються у межах особистих немайнових правовідносин, об'єктом яких виступають особисті немайнові блага, а зміст складають особисті немайнові права їх суб'єктів (учасників). Суб'єктивне право, як вказує М.І. Матузов, – гарантована законом міра поведінки і разом з тим міра володіння соціальним благом. У мірі поведінки виражається функціональне, а у мірі володіння благом – соціальне призначення соціального блага. При цьому саме благо (у якій би конкретній формі воно не виступало) до змісту суб'єктивного права не входить, а слугує лише його об'єктом [9, с. 21]. Недоторканість особистості, тасмниця переписки, свобода слова, друку, зборів, честь, гідність, безпека тощо – це дійсно фактичні соціальні блага, а гарантована державою можливість користуватися ними – це суб'єктивне право, право на забезпечення вказаних цінностей, право вимагати належної охорони, захисту від порушень, причому не лише тоді, коли вони порушені, а й постійно [10, с. 96].

Тому особисте немайнове право особи на повагу до її честі та гідності забезпечує доступ та можливість користування особою такими особистими нематеріальними благами як честь та гідність. З цього приводу

Л.О. Красавчикова зауважує, що відсутність прав на будь-яке, навіть об'єктивно існуюче природне благо, робить їх «юридично беззахисними» [11,

с. 15]. Це означає, що держава, закріплюючи за особою суб'єктивне особисте немайнове право на відповідне нематеріальне благо, захищає саме дане право, чим опосередковано здійснює захист і відповідного блага. Отже, з огляду на вищенаведене, правильним буде висновок, відповідно до якого особисте немайнове право не носить правової природи «нематеріального блага» [12, с. 97]. Тобто кожній фізичній особі (у тому числі й публічній особі) належать такі особисті немайнові блага, як «честь» та «гідність». Водночас для надання цим благам правової охорони держава закріпила за особою право на повагу до його честі та гідності та можливість захисту цього права, зокрема й в судовому порядку.

Відсутній в юридичній літературі також єдиний підхід щодо вирішення питання про включення особистих немайнових прав особи до предмету регулювання цивільного права. Так, О.С. Іюффе вказував, що особисті немайнові відносини, не пов'язані з майновими, зокрема честь та гідність, не можуть регулюватися цивільним правом, вони лише охороняються та захищаються правом [13, с. 62].

Між тим такої точки зору дотримуються не всі автори [14, с. 9-20]. Наприклад, М.К. Сулейменов з цього приводу вказує, що як можна охороняти, не регулюючи [15, с. 119].

У більш новітніх наукових дослідженнях зазначається, що особисті немайнові блага є об'єктом охоронних цивільних правовідносин, а відносини, що складаються у зв'язку з використанням особистих немайнових благ, є об'єктом цивільно-правового регулювання. Наприклад, Є.О. Хари-

тонов та О.І. Харитонова зазначають, що на відміну від інших об'єктів цивільних правовідносин, які можуть бути об'єктами як цивільних регулятивних, так і цивільних охоронних правовідносин, особисті немайнові блага можуть бути об'єктами лише цивільних охоронних правовідносин. Це пояснюється суттю особистих немайнових прав, котрі, як правило, є вираженням природних прав людини і складають частину правового статусу людини.

Особисті немайнові блага – це блага, що позбавлені майнового змісту, нерозривно пов'язані із суб'єктом цивільного права, визнані суспільством, а тому охороняються цивільним законодавством. Будучи належними суб'єкту цивільних відносин і, таким чином, потрапляючи у сферу цивільно-правового регулювання, вони стають об'єктом цивільних прав [16, с. 118-120]. Не заперечуючи проти того, що особисті немайнові блага є об'єктом цивільно-правового регулювання, науковці все ж зазначають, що особисті немайнові блага можуть бути об'єктами лише цивільних охоронних правовідносин.

Дійсно, слід визнати, що, не дивлячись на відсутність економічного змісту, неможливість їх відчуження тощо, деякі особисті немайнові блага все ж таки стають об'єктами цивільних регулятивних правовідносин. Як приклад можна навести власне ім'я громадянина, яке є його особистим немайновим благом, а право на ім'я – особистим немайновим правом. Стаття 201 ЦК України називає ім'я (найменування) серед особистих немайнових благ, які охороняються законом, а стаття 294 ЦК України визначає право фізичної особи на ім'я як особисте немайнове право, що забезпечує соціальне буття фізичної особи. Норми статей 295-296 ЦК України визначають право фізичної особи на зміну імені та на використання імені. Ці норми мають регулятивний, а не охоронний характер, тому з аналізу цих норм можна дійти висновку, що власне ім'я фізичної особи як особисте немайнове благо може бути об'єктом не лише охоронних, а й регулятивних цивільних правовідносин.

Однак цього не можна сказати про такі особисті немайнові блага, як «честь» та «гідність» фізичної особи. ЦК України лише декларує про наявність права кожного на повагу до його честі та гідності, не вказуючи при цьому, яким чином це право може змінюватися чи використовуватися.

Водночас в юридичній літературі більш поширеною є протилежна точка зору. Наприклад, А.В. Білявський стверджує, що право на честь та репутацію до свого змісту включає можливість користування відповідним соціальним благом, тобто заслуженою хорошою репутацією, а також можливість суб'єкта вимагати, щоб будь-яка третя особа утримувалась від повідомлень та, на сам кінець, в праві звернення за допомогою до примусової сили держави [17, с. 9].

М.М. Малєйна включає до змісту права на честь та ділову репутацію повноваження по володінню, користуванню та зміні честі та ділової репутації. При цьому, повноваження володіння визначається нею як можливість фактичного володіння честю та діловою репутацією без звернення за сприянням третіх осіб та вимагати від будь-кого та кожного не порушувати ці блага. Повноваження користування дає можливість використовувати уявлення, що склалося в суспільстві,

про себе в особистій, трудовій, суспільній та іншій сфері діяльності. Повноваження по зміні змісту честі та ділової репутації може реалізовуватись шляхом укладення угод, які направлені на формування певного іміджу [18, с. 28-29].

Р.О. Стефанчук, розвиваючи дану концепцію, вказує, що право на честь та право на репутацію є двома різними особистими немайновими правами, які подібні за змістом їх повноважень і спрямовані на забезпечення соціального статусу фізичної особи. До їх змісту включається низка повноважень активного та пасивного типу. Активні повноваження включають в себе можливість їх благоволодіння відповідними благами та можливість їх благовикористання. Благоволодіння честю та репутацією означає, що фізична особа визначається суб'єктом – носієм цих особистих немайнових благ. В свою чергу, благовикористання дає можливість фізичній особі, яка визнана носієм вказаних особистих немайнових благ, вчиняти поведінку, спрямовану на формування, зміну та використання у суспільних відносинах з метою досягнення власної мети існуючих у неї честі та репутації у межах, що визначені чинним законодавством чи не суперечать моральним засадам суспільства [12, с. 454-455].

Між тим ближчою до істини вбачається позиція Л.О. Красавчикової, яка зазначає, що норми права не можуть та не повинні містити яких-небудь конкретних вказівок відносно порядку володіння, користування та розпорядження честю та гідністю, а цивільне право лише констатує наявність названих благ та визнає свободу індивіда визначати свою поведінку на власний розсуд в межах, що передбачені законом [11, с. 38]. Автор вказує, що честь та гідність, приватне життя передбачають перш за все охоронний вплив норм цивільного права [19, с. 54].

Закон не надає носію права на повагу до його честі та гідності жодних правомочностей окрім права на його захист, і це цілком справедлива ситуація. У деякій сфері суспільного життя держава не повинна втручатись та надмірно регулювати їх. Честь та гідність фізичної особи залишаються поза сферою правового регулювання до тих пір, поки не стають об'єктом протиправного посягання. З цього можна зробити висновок, що такі особисті немайнові блага як «честь» та «гідність» публічної особи можуть бути об'єктами лише цивільних охоронних правовідносин та не можуть бути об'єктами цивільних регулятивних правовідносин.

Зовсім інша ситуація склалася у випадку з репутацією публічної особи (або діловою репутацією як її окремим випадком). На відміну від честі та гідності ділова репутація може бути використана у цивільному обороті, наприклад, у банківській сфері, що переконливо обгрунтовує Р.О. Стефанчук [12, с. 454-455]. Тому ділову репутацію можна розглядати в якості об'єкта як цивільних регулятивних, так і цивільних охоронних правовідносин.

Висновки наукового дослідження і перспективи подальших розробок у даному напрямку. Особисті немайнові блага публічної особи можуть бути поділені на дві групи залежно від виду цивільних правовідносин, об'єктами яких вони є:

1) особисті немайнові блага, які можуть бути об'єктами як цивільних регулятивних, так і цивільних охоронних правовідносин (ім'я (найменування), здоров'я, сімейне життя публічної особи, ділова репутація тощо);

2) особисті немайнові блага, які можуть бути об'єктами лише цивільних охоронних правовідносин (честь та гідність).

Література:

- Кузнецова Н. С. Гражданское общество и личные неимущественные права // Личные неимущественные права: проблемы теории и практики применения : сб. статей и иных материалов / под ред. Р. А. Стефанчука. – К. : Юриком Интер, 2010. – 1040 с.
- Маленна М. Н. Личные неимущественные права граждан. Понятия, осуществление, защита. – М. : МЗ Пресс, 2001. – 244 с.
- Цанава М. А. Уголовная ответственность за преступления против чести и достоинства граждан по советскому уголовному праву : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Цанава М. А. – М., 1990. – 23 с.
- Лусеник Д. Д. Судопроизводство по делам о защите чести, достоинства и деловой репутации (опровержение недостоверной информации). Серия «Судебная практика». – Х. : Харьков юридический, 2005. – 320 с.
- Кириченко І. Чи можлива честь без гідності? // Юридичний журнал. – 2006. – № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua>.
- Егоров Н. Д. Гражданско-правовое регулирование общественных отношений: единство и дифференциация / Егоров Н. Д. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1988. – 176 с.
- Халфина Р. О. Общее учение о правоотношении. – М. : Юридическая литература, 1974. – 348 с.
- Белов В. А. Гражданское право. Общая и особенная части : учебник / Белов В. А. – М. : АО «Центр ЮрИнфоР», 2003. – 960 с.
- Магузов Н. И. Теоретические проблемы субъективного права : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / Магузов Н. И. – Харьков, 1973. – 38 с.
- Магузов Н. И. Правовая система и личность / Магузов Н. И. – Саратов : Изд-во Сарат. ун-та, 1987. – 294 с.
- Красавчикова Л.О. Понятие и система личных, не связанных с имущественными прав граждан (физических лиц) в гражданском праве Российской Федерации: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. 12.00.03 / Уральская гос. юрид. академия. / Красавчикова Л.О. – Екатеринбург, 1994. – 43 с.
- Стефанчук Р.О. Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту): Монографія / Відп. ред. Я.М. Шевченко. – К.: КНТ, 2008. – 626 с.
- Июффе О.С. Новая кодификация советского гражданского законодательства и охрана чести и достоинства граждан / О.С. Июффе // Советское государство и право. – 1962. – № 7. – С. 59-71.
- Ярошенко К.Б. Жизнь и здоровье под охраной закона: гражданско-правовая защита личных неимущественных прав граждан / К. Б. Ярошенко. – М.: Юридическая литература, 1990. – 174 с.
- Сулейменов М. К. Нематериальные блага в системе объектов гражданских прав // Личные неимущественные права: проблемы теории и практики применения : сб. статей и иных материалов / под ред. Р. А. Стефанчука. – К. : Юриком Интер, 2010. – 1040 с.
- Харитонов Є. О. Цивільні правовідносини : монографія / Є. О. Харитонов, О. І. Харитонova. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Одеса : Фенікс, 2011. – 456 с.
- Белявский А. В. Защита чести и достоинства в советском гражданском праве : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.712 / Московский государственный университет. – М., 1966. – 22 с.
- Маленна М. Н. Личные неимущественные права граждан (понятие, осуществление, защита) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 / Московская государственная юридическая академия. – М., 1997. – 40 с.
- Красавчикова Л. О. Перспективы и проблемы в регулировании личных неимущественных отношений по новому ГК РФ // Цивилистические записки. Межвузовский сборник научных трудов. – М. : Статут, 2001. – С. 50-62.

Можаровская Е. В. Честь и достоинство как личные неимущественные блага публичных лиц

Аннотация. В статье исследована сущность достоинства и чести как личных неимущественных благ, которые принадлежат публичному лицу, а также содержание личных неимущественных прав публичного лица на уважение достоинства и чести. Доказано, что такие личные неимущественные блага, как «честь» и «достоинство» публичного лица, могут быть объектами только гражданских охранительных правоотношений и не могут быть объектами гражданских регулятивных правоотношений. Определено место достоинства и чести в системе личных неимущественных благ публичного лица.

Ключевые слова: публичное лицо, достоинство, честь, неимущественное благо, неимущественное право.

Mogarovskaya K. Honour and dignity as the personal unproperty blessing of public persons

Summary. In the article essence of dignity and honour is investigational as the personal unproperty blessing that belong to the public person, and also maintenance of the personal unproperty rights for public personality on respect to dignity and honour. It is well-proven that such personal unproperty blessing as «honour» and «dignity» of public person can be objects only of civil guard legal relationships and can not be the objects of civil regulatory legal relationships. The location of dignity and honour is determined in the system of the personal unproperty blessing of public person.

Key words: public person, dignity, honour, unproperty blessing, unproperty right.